

Безгромадянство в Україні

Спільними зусиллями партнера УВКБ ООН НЕЕКА, Великобичківської сільської ради та Рахівського районного відділу державної реєстрації актів цивільного стану у Закарпатській області Юрій отримав свій перший документ - свідоцтво про народження у віці 26 років.

Що таке безгромадянство?

“[Особа без громадянства] це особи, які не вважаються громадянами за законами будь-якої країни.”

Конвенція 1954 року про статус осіб без громадянства

У світі налічується понад **10 мільйонів** осіб без громадянства¹. **Третина** з них – діти. Громадянство особи визначається відповідно до законів країни, де народилася ця особа чи її батьки. Особа також може втратити громадянство декількома способами: коли країна припиняє своє існування або приймає закони, які є дискримінаційними для певних груп. Осіб без громадянства часто **ізолюють** від суспільства та позбавляють базових прав людини, зокрема, права на реєстрацію народження, освіту, отримання медичних послуг, одруження, працевлаштування, і навіть на свідоцтво про смерть, коли вони помирають.

У 2014 р. стартувала **кампанія #IBelong** від УВКБ ООН, метою якої є подолання проблеми безгромадянства до 2024 р. шляхом виконання Глобального плану з 10 пунктів. Дізнайтеся більше: www.unhcr.org/ibelong/

¹ За Довідником про безгромадянство у регіоні ОБСЄ: <https://www.osce.org/handbook/statelessness-in-the-OSCE-area?download=true>

УВКБ ООН і безгромадянство в Україні

Починаючи з 1990-х рр. і до 2013 р. УВКБ ООН відіграло **історичну роль** і виконало велику роботу з запобігання та зменшення безгромадянства в Україні. УВКБ ООН допомагало особам, які раніше були депортовані, та членам їхніх сімей відмовитися від попереднього громадянства та отримати українське. Допомога надавалася переважно **етнічним кримським татарам**, які поверталися до Автономної Республіки Крим після примусового вислання до Центральної Азії (переважно до Узбекистану).

Завдяки прийнятим у 1997 р. поправкам до Закону України «Про громадянство України», за період з 1997 до 2001 рр. українське громадянство отримали близько 25 000 раніше депортованих осіб без громадянства. Окрім того, за підтримки УВКБ ООН та Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин, Узбекистан і Україна уклали домовленість, яка дозволила натуралізацію ще 90 000 раніше депортованих осіб.²

82 550
осіб в Україні
заявили про своє
безгромадянство за
результатами
всеукраїнського
опитування у 2001
р.
35 000
людей є особами
без громадянства в
Україні згідно даних
УВКБ ООН.

У 2001 році, після інтенсивного лобіювання з боку УВКБ ООН і Ради Європи, новий Закон «Про громадянство України», ввів спрощену процедуру натуралізації, в результаті якої заявникам більше не доводилося відмовлятися від свого попереднього громадянства (ставати апатридом в процесі) до подачі заяви на отримання українського громадянства. Попередні вимоги щодо володіння українською мовою і п'ятирічного законного проживання також були скасовані для осіб, які мають зв'язки з Україною, включаючи раніше депортованих.

У 2013 році Україна приєдналася до Конвенції 1954 року про статус апатридів та Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 року. На сьогоднішній день, незважаючи на приєднання до Конвенцій, Україна ще не встановила діючу процедуру визначення безгромадянства з метою виявлення і надання повного захисту особам без громадянства на своїй території.

Більшість осіб під загрозою безгромадянства, визначених партнерами Агентства ООН у справах біженців в Україні, складають:

Ромські меншини

Власники радянських паспортів

Діти, народжені на непідконтрольній уряду території

Бездомні особи

Засуджені особи

² «Домовленість між Україною та Республікою Узбекистан щодо співробітництва у вирішенні питань громадянства депортованих осіб та їхніх нащадків», яка діяла з жовтня по грудень 1999 р. і з листопада 2000 р. по грудень 2001 р.

Крім того, є ще ті, хто прибув в Україну після розпаду СРСР з території колишніх радянських республік, і не має громадянства через суперечливі закони про громадянство або прогалини у законодавстві щодо громадянства. Дослідження, проведене УВКБ ООН у 2016 році, підтвердило, що ці категорії дійсно знаходяться у зоні підвищеного ризику безгромадянства.

Реєстрація народження

Конфлікт на сході України й анексія Автономної Республіки Крим призвели до збільшення кількості осіб під загрозою безгромадянства, особливо через те, що Уряд України не визнає свідоцтва про народження, видані на цих територіях. Водночас як в Україні передбачена судова процедура, за якою діти з непідконтрольних уряду територій (НПУТ) можуть отримувати свідоцтва про народження, вона є громіздкою та витратною. Жителям НПУТ доводиться подорожувати на підконтрольну уряду територію на декілька днів, щоб отримати таке свідоцтво, і це може бути обтяжливим, особливо для вразливих сімей. УВКБ ООН активно добивається полегшення цієї процедури. У першій половині 2018 р. Україна зробила перші кроки до створення адміністративної процедури реєстрації народження дітей, які народжуються на НПУТ. У законі про недійсність усіх документів, виданих *де факто* організаціями на НПУТ, запроваджується виняток для документів, що підтверджують факт народження чи смерті особи, для випадків, які можна пов'язати з реєстрацією народження чи смерті в Україні. Наступним кроком влади має стати прийняття детальних положень про схему роботи даної адміністративної процедури. УВКБ ООН у партнерстві з іншими агентствами ООН готове надати органам влади підтримку у визначенні поміркованих заходів зі зниження ризиків.

За результатами огляду судових рішень, приблизно

49%

дітей, які народилися на непідконтрольній уряду території Донецької та Луганської областей, отримали свідоцтва про народження, видані Урядом України

15%

дітей, народжених у Автономній Республіці Крим, отримали свідоцтва про народження, видані Урядом України

Досягнення

У 2017 р. УВКБ ООН утворило партнерські відносини з НУО, здатними проводити інформаційні сесії та надавати правові послуги особам під загрозою безгромадянства у трьох областях України (Київській, Одеській і Закарпатській). За результатами дослідження, проведеного

2 064

особи без громадянства були ідентифіковані та отримали правову допомогу від партнерів УВКБ ООН з червня 2017 р. по серпень 2019 р.

УВКБ ООН у 2016 р. виявилось, що в цих областях є значна кількість осіб під загрозою безгромадянства. Після цього УВКБ ООН змогло вирішити проблему безгромадянства в декількох індивідуальних випадках. Надання правових послуг було поширене на недокументованих осіб в Харківській (з лютого 2018 року), Донецькій (з березня) та Луганській (з вересня 2019 року) областях.

Досягнення за останні 28 місяців:

304

осіб отримали **паспорти**
(256 з яких – паспорти України)

101

осіб отримали **українські свідоцтва про народження**

326

осіб отримали **дублікати** свідоцтв про народження на підставі втрати

Розбивка за областями

790

осіб без громадянства чи осіб під загрозою безгромадянства (25 із них – роми) у **Київській, Харківській, Донецькій та Луганській областях** були ідентифіковані та отримали правову допомогу

661

ромів під загрозою безгромадянства у **Закарпатській обл.** були ідентифіковані та отримали правову допомогу

613

осіб без громадянства чи осіб під загрозою безгромадянства в **Одеській обл.** (треть із них - роми) були ідентифіковані та отримали правову допомогу

Розвиток потенціалу та адвокація

- У 2017 р. УВКБ ООН організувало ознайомчу поїздку до Сербії для представників ключових державних партнерів (Міністерства юстиції, Міністерства соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ і Державної міграційної служби) для вивчення передового досвіду оформлення документів ВПО та видачі свідоцтв про народження.
- У 2017 р. УВКБ ООН сприяло керівництву ОБСЄ в Австрії в організації практичного семінару у Відні з обміну передовим досвідом попередження безгромадянства у державах-учасницях ОБСЄ.
- УВКБ ООН організувало для державних службовців п'ять ознайомчих поїздок до ромських поселень в Одеській та Закарпатській областях у 2017-2019 рр. Після поїздок було проведено міжвідомчі зустрічі, на яких було розглянуто та виявлено проблеми й надано рекомендації органам влади.

- Спільно з УВКПЛ ООН та ЮНІСЕФ УВКБ ООН виступило за створення адміністративної процедури реєстрації народження, яка була би гнучкою і враховувала би обставини сімей, які проживають на НПУТ, шляхом спрощення вимог до документів, надання реєстраційних послуг поблизу лінії розмежування та поширення інформації про цю процедуру.
- У лютому 2019 року УВКБ ООН організувало зустріч із зацікавленими сторонами для обговорення підготовки до Події високого рівня щодо безгромадянства, яка пройде 7 жовтня, та можливих зобов'язань України. Міністерство юстиції запропонувало, щоб поточна кампанія з підвищення обізнаності «Я маю право» використовувалася для підвищення обізнаності щодо отримання документів. МТОТ та ВПО наголосило на необхідності розробити адміністративний порядок реєстрації народження осіб, народжених на НПУТ.
- У липні 2019 року УВКБ ООН, його партнер R2P спільно з Головним управлінням ДМС у Донецькій області провели зустріч із 25 територіальними підрозділами (ПУТ), на якій обговорили проблеми документування українських громадян, зареєстрованих на НПУТ, а також осіб без громадянства та осіб під загрозою без громадянства.

Паралельно УВКБ ООН підтримує владу в розробці процедур визначення статусу осіб без громадянства та виступає за прийняття законодавчих поправок про процедуру визначення статусу безгромадянства відповідно до Конвенції ООН 1954 р. Проект закону України № 9123 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання особою без громадянства» був зареєстрований у Верховній Раді у вересні 2018 р. Перереєстрація та прийняття закону новим парламентом очікується у 2019 р. УВКБ ООН також активно виступає за прийняття інших поправок до законів з метою покращення захисту осіб, які подали заяви на отримання статусу особи без громадянства. Зокрема, мова йде про забезпечення для таких осіб можливості легального працевлаштування, а також безкоштовної невідкладної медичної допомоги під час процедури визначення статусу.

Знайомтеся, це Марта. Вона не змогла отримати паспорт громадянина України, оскільки паспорт матері та її свідоцтво про народження не відповідали прізвищу матері, тоді як батько ніколи не піклувався про неї від її народження. У 2017 році партнер УВКБ ООН NEEKA запитав свідоцтво про народження та витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про народження, в якому було вказано адресу батька. Також було виявлено, що п'ять років тому батько визнав своє батьківство, хоча Марта про це не знала. Після того, як батько зобов'язався підтвердити свою особу в ДМС у Львові (за місцем свого проживання), Марта пройшла процедуру встановлення особи та отримала український паспорт у 2019 році.

Виклики

- Відсутність свідоцтва про народження та несвоєчасна реєстрація народження є одними із основних проблем для отримання паспортів представниками ромської меншини. Діти, чиї батьки померли є особливо вразливими, оскільки не можуть підтвердити своє законне проживання в Україні та свої правові зв'язки з батьками. Багато батьків ромів не знають дати та місця народження своїх дітей. Ще більш проблематично, якщо діти народилися за кордоном і для підтвердження цього потрібна допомога Міністерства юстиції. Однак, Міністерство юстиції не може оформити документи, якщо самі батьки не мають паспортів.
- виправлення помилок (букв в іменах та прізвищах) в актових записах про народження - ще один виклик. Якщо помилки були допущені в країнах СНД, Міністерство юстиції передає їх відповідним органам у рамках *Мінської конвенції про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах*.
- Невключення малозабезпечених осіб під загрозою безгромадянства, до числа бенефіціарів безоплатної правової допомоги, особливо впливає на недокументованих представників ромської меншини та засуджених.
- Відсутність спрощених процедур видачі / поновлення / заміни внутрішніх паспортів для осіб, які мають реєстрацію за місцем проживання на НПУТ. В рамках дотримання прав людини та соціальної згуртованості важливо, щоб усі громадяни України мали доступ до документів, що посвідчують особу без ускладнень та дискримінації.
- Ключовими проблемами є: невидача ДМС недокументованому заявнику тимчасового посвідчення, що містить фотозображення особи, щоб дати можливість заявнику звернутися до інших органів, отримати безоплатну правову допомогу та зібрати необхідну інформацію; не ведення статистики справ, які звернулись за встановленням особи.
- Особи, які виступають як свідки під час проходження процедури встановлення особи в ДМСУ не несуть жодної відповідальності за надання неправдивих свідчень. Якщо за результатами проведення вищезазначеної процедури особу не встановлено, органом ДМСУ приймається рішення про відмову особі в оформленні паспорта. Заявнику пропонується звертатися до суду для встановлення особи у порядку, визначеному Цивільним процесуальним кодексом України для встановлення фактів, що мають юридичне значення.
- Однак Цивільний процесуальний кодекс України взагалі не передбачає жодних норм, які б врегулювали особливості розгляду справ про встановлення особи. Судові процедури можуть тривати більше року, протягом якого особа залишається недокументованою та не може реалізувати свої основні права, а за відсутності належних доказів врегулювати порушення свої прав. Особи, які живуть за межею бідності взагалі не звертаються до суду, оскільки не мають коштів на сплату судового збору, послуг адвоката, проведення, за потреби, генетичної експертизи.

Партнерська співпраця

УВКБ ООН працює спільно з Міністерством внутрішніх справ, ДМС, Комітетом Верховної Ради з питань прав людини, Уповноваженим Верховної Ради з прав людини, судами, Координаційним центром надання правової допомоги та громадськістю у питаннях процедур визначення безгромадянства та подолання проблеми безгромадянства в Україні. УВКБ ООН спільно з НУО-партнерами НЕЕКА, БФ «Право на захист» (R2P) та ГО «Десяте квітня» працює над подоланням безгромадянства в Україні, надає допомогу особам під опікою УВКБ ООН, проводить заходи з адвокації та займається розробкою політики.

КОНТАКТИ

E-mail: ukrki@unhcr.org, тел.: +38 044 288-9710

ПОСИЛАННЯ

Сайт УВКБ ООН в Україні: www.unhcr.org/ua - Twitter: www.twitter.com/UNHCRUkraine

Facebook: www.facebook.com/UNHCRKyiv - Flickr: www.flickr.com/photos/unhcr_ukraine